

Сірик Зеновій Орестович ¹,
доктор економічних наук, доцент, доцент
кафедри адміністративного та фінансового
менеджменту

Засадній Володимир Любомирович ¹,
аспірант кафедри адміністративного та
фінансового менеджменту

¹ Національний університет «Львівська
політехніка»

Siryk Zinoviï ¹, Doctor of Sciences in Economics,
Associate Professor, Associate Professor of the
Administrative and Financial Management
Department, <https://orcid.org/0000-0001-9886-1068>

Zasadnii Volodymyr ¹, Department of Administrative
and Financial Management,
<https://orcid.org/0009-0005-6123-0832>

¹ Lviv Polytechnic National University

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АГЛОМЕРАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ГРОМАД

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE STUDY OF AGGLOMERATION FACTORS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF COMMUNITIES

Сірик З. О., Засадній В. Л. Теоретичні засади
дослідження агломераційних чинників
інвестиційної привабливості громад. *Український
журнал прикладної економіки та техніки*. 2024.
Том 9. № 1. С. 302 – 309.

Siryk Z., Zasadnii V. Theoretical principles of the
study of agglomeration factors of the investment
attractiveness of communities. *Ukrainian journal of
applied economics and technology*. 2024.
Volume 9. № 1, pp. 302 – 309.

У контексті глобалізаційних процесів та інтенсифікації міжрегіональної конкуренції розуміння специфіки агломераційних чинників стає визначальним для формування привабливого інвестиційного клімату в громадах. Теоретичне осмислення цих процесів необхідне для виявлення та аналізу механізмів, через які агломераційні ефекти впливають на інвестиційну активність та економічну ефективність громад, що, своєю чергою, допоможе розробити рекомендації щодо оптимізації управлінських рішень на рівні місцевих і регіональних органів влади. Важливість цього дослідження також обумовлена необхідністю адаптації місцевих громад до змінюваних умов зовнішнього середовища, визначення потенційних точок зростання та формування стратегій розвитку, заснованих на внутрішніх інноваційних ресурсах та агломераційних перевагах. Метою статті є аналіз теоретичних засад дослідження агломераційних чинників інвестиційної привабливості територіальних громад. У статті проаналізовано теоретичні аспекти питань взаємодії між агломераційними явищами та інвестиційною активністю з врахуванням впливу масштабів, рівня концентрації та спеціалізації виробничих процесів на розвиток економіки регіонів. Запропоновано теоретичні підходи до аналізу агломераційних факторів, дослідження їх впливу на економічний розвиток і здатність мобілізувати інвестиційні ресурси в межах конкретної територіальної одиниці. Розвиток інфраструктурних можливостей, ініціювання створення інноваційних кластерів і підтримка підприємницької діяльності є основними напрямками підвищення інвестиційної привабливості агломерацій. Встановлено, що процес створення міських агломерацій є довготривалим, викликає дебати і є складним. Визначено, що завдяки агломераційному ефекту регіональний розвиток набуває більшої логіки, зосереджуючись на різноманітні економічної діяльності у територіях, оптимальних для їх реалізації. Аналіз рівня розвитку міських агломерацій дозволяє більш цілеспрямовано підходити до планування стратегій їх подальшого розвитку.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, соціально-економічний розвиток, агломерації, агломераційні чинники, територіальні громади.

Understanding the specifics of agglomeration factors is not just an academic exercise, but a crucial step towards forming an attractive investment climate in communities. In the face of globalization and intensified interregional competition, this understanding is paramount. Theoretical comprehension of these processes is not a mere intellectual pursuit, but a necessary tool to identify and analyze the mechanisms through which agglomeration influences investment activity and the economic efficiency of communities. This, in turn, will provide practical recommendations for optimizing management decisions at the local and regional levels of government. The importance of this research is further underscored by the need for local communities to adapt to changing external conditions, identify potential growth points, and form development strategies based on internal innovative resources and agglomeration advantages. The aim of this article is to analyze the theoretical foundations of studying the agglomeration factors of the investment attractiveness of territorial communities, with a clear focus on its practical implications. The article analyzes the theoretical aspects of the interaction between agglomeration phenomena and investment activity, considering the impact of scale, level of concentration, and specialization of production processes on regional economic development. Theoretical approaches to analyzing agglomeration factors are proposed, investigating their impact on economic development and the ability to mobilize investment resources within a specific territorial unit. The development of infrastructure capabilities, initiation of innovative clusters, and support for entrepreneurial activities serve as the main directions for enhancing the investment attractiveness of agglomerations. However, it's important to note that the process of creating urban agglomerations is not a simple task. It's a long-term endeavor that provokes debates and represents a significant level of complexity. It is determined that thanks to the agglomeration effect, regional development becomes more logical, focusing on a variety of economic activities in territories optimal for their implementation. Analyzing the level of development of urban agglomerations allows for a more targeted approach to planning their further development strategies, but it's a task that requires a deep understanding of the complex dynamics at play.

Keywords: investment attractiveness, socio-economic development, agglomerations, agglomeration factors, territorial communities.

Вступ

Інтенсивні трансформаційні процеси, що відбуваються сьогодні в економіці, породжують усе більшу значимість вивчення такого феномена територіальної організації суспільства, як міські агломерації. Термін «агломерація» походить від латинського «agglomerare», що перекладається як «приєднувати». На сьогодні існує чимало визначень поняття «міська агломерація». Одним з найвдаліших, на наш погляд, є: «міська агломерація – це просторове угруповання населених пунктів, головним чином міських, які об'єднані між собою зв'язками (трудовими, виробничими, культурно-побутовими та іншими), які є стійкими і здійснюються на взаємовигідній основі, об'єднуючись в багатокomпонентну систему, що розвивається» [1]. Сьогодні цей термін застосовують у найрізноманітніших наукових сферах: у містобудуванні, біології, економіці.

Інвестиційна привабливість громад є важливим фактором прискорення їх соціально-економічного розвитку. Агломераційні чинники відіграють суттєву роль у формуванні такої привабливості, що базується на концентрації ресурсів і можливостей у певній територіальній одиниці – громаді.

Питання формування та розвитку агломерацій привернуло увагу як вітчизняних, так і міжнародних дослідників. Такі учені, як: Ю. Білоконь, Д. Богорад, М. Дьомін, О. Топчієв, Н. Нудельман, Ю. Палеха, С. Богачова, А. Аверкіна, Я. Вовчук, В. Осипов, П. Гудзь, Т. Зінченко та ін. зробили значний внесок у вивчення цієї тематики в Україні. Також важливі дослідження в цій царині провели зарубіжні вчені: N. Phelps, P. Schott, W. Brock, A. Xerapadeas, G. Elisson, E. Gleaser, F. Francesehi, M. Fujita, R. Hudson та ін., розширюючи розуміння процесів, що відбуваються в агломераціях.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз теоретичних засад дослідження агломераційних чинників інвестиційної привабливості територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження

В економічному аспекті агломерація може трактуватися як концентроване просторове скупчення людей, підприємств та інфраструктури. Це явище створює сприятливі умови для розвитку бізнесу та виробництва, підвищує продуктивність праці та забезпечує більш ефективне використання ресурсів.

1.1. Особливості агломераційних відносин і ризику розвитку громад

Поява агломерацій обумовлена насамперед особливістю великих міст як концентрованих місць проживання людей, що відрізняються: високою щільністю забудови і заселення; наявністю передмість; багатопверховістю архітектурної забудови; багатогалузевою економікою; значною протяжністю інженерних і транспортних комунікацій; розгалуженою і багатоступеневою структурою міського господарства; складністю міського управління [2; 3].

Можна визначити такі особливості міських агломерацій: зростання населення на відносно невеликій території. Це визначається таким показником, як щільність населення, наслідком якої є наявність інтенсивних трудових, економічних, культурних та інших зв'язків у межах агломерації; непланомірний розвиток міст-ядер і міст-супутників. Ця особливість обумовлена характером виникнення і зв'язку цих міст і характеризується затримкою системних ефектів і різним темпом розвитку поселень.

Формування міських агломерацій реалізується за етапами. Початково відбувається концентрація населення у промислових центрах і поблизу них. Водночас розвивається транспортна мережа, що з'єднує центральне місто і передмістя. На території України поява агломерацій була пов'язана з індустріалізацією та розвитком залізниць. У цей період виробництва розташовувалися поблизу великих міст, територія яких здебільшого була обмеженою [4]. На цьому ж етапі довколишні поселення стали так званими супутниками центрів агломерації.

На другому етапі розгортається процес субурбанізації. Іншими словами, відбувається переміщення населення з центральних міських районів у зручніші для проживання передмістя. Відбувається призупинення зростання населення міста-ядра. Третій етап характеризується міграцією населення в поселення-сателіти, тобто менші населені пункти, які розташовані поруч з великим містом, що є ядром міської агломерації. Водночас великі підприємства виходять за межі міста-ядра. Відбувається поява поселень, які здатні конкурувати з центральним містом.

На завершальному етапі відбувається процес реурбанізації. Частина населення переміщається в місто, яке було раніше залишене [5]. Населення концентрується як в центральному місті, так і в поселеннях-сателітах, завдяки чому відбувається зростання міських агломерацій. Як було зазначено раніше, концентрація населення є основним фактором розвитку агломерацій.

Формування стратегія просторового розвитку покликана сприяти вирівнюванню дисбалансу між різними регіонами, передусім за рівнем життя. Її економічна і соціальна складові повинні бути рівноправними за своєю значимістю для держави і суспільства [6]. Зокрема, сказано про такі основні тенденції розвитку, як зростання соціально-економічної ролі міст, які формують найбільші агломерації. У цій стратегії зазначено, що на сьогодні визначено приблизно сорок великих, з населенням від 500000 до 1000000 осіб, і найбільших агломерацій, з населенням понад 1000000 осіб.

На сьогодні стратегічна роль агломерацій визначена не повністю. Проте зрозуміло, що подібні територіальні утворення здатні вирішувати проблеми територіального розвитку, консолідуючи зусилля регіональних і муніципальних органів влади, використовуючи активність населення та громадськості [10].

У цьому контексті важливими мотивами формування агломерацій є: можливість збалансованого розвитку виробничих, культурно-освітніх, транспортних і соціально-демографічних властивостей території; підвищення їх інвестиційної привабливості шляхом забезпечення високої концентрації науково-виробничого і кадрового потенціалу, а також оптимізації витрат на адміністративне управління; модернізація виробничої структури регіону шляхом формування нової системи внутрішньорегіонального поділу праці; формування нової схеми розселення і розподілу ресурсної бази, що дозволяє рівномірно розосередити по території житлові масиви і об'єкти комунальної інфраструктури.

Говорячи про переваги утворення міських агломерацій, виділимо головні з них:

- зростання і значне зміцнення ролі малих і середніх міст, а також інтегрування сільської місцевості в приміську зону;
- значне зростання числа поселень, кожне з яких стає вельми привабливим в соціальному плані, оскільки жителі агломерації мають можливість, проживаючи в них, користуватися всіма доступними послугами центрального міста;
- підвищена зацікавленість з боку інвесторів у вкладенні коштів у розвиток території і в об'єкти нерухомості.

Зазначимо, що міські агломерації формуються під впливом багатьох чинників. Водночас еволюційний шлях може спричинювати низку проблем. Тому важливо застосовувати управлінські важелі для коригування розвитку агломерацій, враховуючи особливості всіх агломераційних чинників.

1.2. Агломераційні чинники інвестиційної привабливості громад

Агломераційні відносини відображають спільність і взаємодію між різними суб'єктами у великих містах або агломераціях. Такі відносини мають свої особливості та ризики:

1. Економічна усвідомленість. Агломерації часто концентрують значну кількість економічно активних підприємств і ринків праці. Це створює умови для швидшого економічного зростання та інноваційного розвитку.

2. Спільна інфраструктура. Агломерації зазвичай мають розвинену інфраструктуру, яка обслуговує всю територію. Це може включати мережі транспорту, комунікацій та інші утилітарні системи.

3. Конкурентна перевага. Концентрація ресурсів та економічної активності може сприяти створенню конкурентних переваг, таких як доступ до найсучасніших технологій, великого ринку збуту та інновацій.

4. Соціокультурна різноманітність. Агломерації зазвичай мають велику кількість населення з різними культурними та соціальними показниками. Це може сприяти культурному обміну та розвитку.

Однак існують і певні ризики:

1. Нерівномірний розвиток. В агломераціях може спостерігатися нерівномірний розвиток, коли деякі райони чи групи населення отримують більше переваг від концентрації ресурсів, ніж інші.

2. Транспортні проблеми. Велика кількість людей і підприємств у агломераціях може призводити до заторів на дорогах і перевантаження громадського транспорту.

3. Проблеми середовища. Інтенсивна діяльність у великих містах може призводити до забруднення повітря, води та ґрунту, що створює загрозу для здоров'я мешканців і довкілля.

4. Соціальні проблеми. Зростання кількості населення та економічні нерівності можуть призводити до соціальних проблем, таких як безробіття, бездомність і злочинність [6].

Управління агломераціями потребує збалансованого підходу, що враховує як їхні позитивні аспекти, так і ризики, щоб забезпечити стійкий і збалансований розвиток громад. Агломераційні чинники, такі як доступність робочої сили, інфраструктура, наявність кластерів підприємств, ринкові можливості та інноваційний потенціал, впливають на інвестиційну привабливість громад.

- Доступність робочої сили. Концентрація населення у великих містах створює доступність кваліфікованої робочої сили для підприємств, що є важливим фактором для інвесторів.

- Інфраструктура. Розвинена транспортна, комунікаційна та соціальна інфраструктура забезпечує зручні умови для бізнесу та життя населення, що стимулює інвестиційну активність.

- Кластери підприємств. Наявність скупчень підприємств у конкретних секторах економіки забезпечує синергію та можливості для співпраці, що привертає нових інвесторів.

- Ринкові можливості та інноваційний потенціал. Агломерації часто стають центрами інновацій і високих технологій, що залучає інвестиції через перспективи розвитку та зростання прибутковості [8].

Для збільшення інвестиційної привабливості громад за допомогою агломераційних чинників можуть бути використані такі стратегії:

- Розвиток інфраструктури. Інвестиції у транспорт, освіту, охорону здоров'я та інші сфери інфраструктури сприяють підвищенню якості життя та робочого середовища, що залучає нових інвесторів.

- Формування інноваційних кластерів. Створення спеціалізованих кластерів у високотехнологічних секторах, що стимулюють інноваційний розвиток і залучають інвестиції в дослідження та розвиток.

- Підтримка бізнесу та стартапів. Надання фінансової та консультативної підтримки малим і середнім підприємствам сприяє їх розвитку та залученню інвестицій [2].

Формування і розвиток агломерацій спричиняється групами чинників, серед яких слід виділити економічні, екологічні та соціальні (табл. 1).

Розвиток агломерацій у будь-якому секторі регіональної економіки визначається передусім економічними чинниками: перевагами територіальної концентрації, тобто ефектом масштабу, зменшенням вартості інновацій, спеціалізованим ринком праці, можливостями вертикальної та

горизонтальної інтеграції, сприятливим інституційним середовищем, розвинутою виробничою і соціальною інфраструктурою. До ринкових чинників належать переваги територіальної концентрації, які включають зменшення вартості інновацій, спеціалізований ринок праці й більш високу її продуктивність, постійні джерела постачання матеріальних ресурсів і можливості вертикальної й горизонтальної інтеграції. Їх вплив посилюється низкою зовнішніх ефектів, серед яких – формування сприятливого інституційного середовища, розвинута виробнича інфраструктура.

Таблиця 1. Чинники формування і розвитку міських агломерацій

Чинники формування і розвитку міських агломерацій		
Економічні	Екологічні	Соціальні
<p>Зосередження економічної активності через високу концентрацію, спеціалізацію та диверсифікацію виробництва. Обмеження надмірної концентрації промисловості у містах.</p> <p>Створення умов для концентрації інфраструктури, телекомунікацій та спеціалізованих послуг.</p> <p>Інституціональна ефективність, яка визначає ступінь автономності та ефективності державних інституцій під час прийняття рішень.</p> <p>Можливості встановлення тісних зв'язків з науковими та навчальними центрами, реалізації великих інфраструктурних проєктів.</p> <p>Широкий вибір фінансових послуг і більша доступність до інвестиційних ресурсів.</p> <p>Упровадження логістики як теорії і практики управління матеріальними, інвестиційними і людськими потоками на основі їх організації.</p> <p>Створення ефективного конкурентного середовища та нарощування бізнесу.</p> <p>Широкі можливості для маркетингу територій.</p> <p>На території великих міських агломерацій відкриваються штаб-квартири глобальних і регіональних корпорацій.</p> <p>Створюються умови для переходу економіки на модель інноваційного розвитку і кластеризації виробництва.</p> <p>Забезпечення комплексного підходу до агломерацій як єдиної територіальної соціально- економічної системи, що базується на взаємопов'язаному і збалансованому розвитку соціальних, екологічних і економічних сфер.</p>	<p>Збереження довкілля.</p> <p>Раціональне використання природних ресурсів та їх відтворення.</p> <p>Упровадження ресурсоощадних технологій.</p> <p>Формування фінансово- економічного механізму зміцнення екологічної безпеки в контексті європейського співробітництва та процесів децентралізації управління.</p> <p>Розвиток екологічної інфраструктури.</p> <p>Удосконалення інституційного середовища гарантування екологічної безпеки за умов трансформації соціально- економічного простору України та її регіонів.</p> <p>Зміцнення екологічної і природно-техногенної безпеки в системі пріоритетів сталого розвитку.</p> <p>Очищення стічних вод у містах та агломераціях за допомогою спеціальних споруд.</p> <p>Забезпечення якості повітря в умовах міських агломерацій згідно з рекомендаціями ВООЗ щодо якості повітря.</p>	<p>Спільне використання об'єктів життєдіяльності та інфраструктури.</p> <p>Надання можливостей жителям різних зон агломерації доступу до трудових, освітніх, медичних, торгових, культурних центрів, більш широкого вибору місця роботи.</p> <p>Зростання добробуту населення.</p> <p>Концентрація кваліфікованих кадрів, можливість прискореного нарощування людського капіталу.</p> <p>Підвищення рівня та якості систем забезпечення життєдіяльності населення.</p> <p>Збереження і підвищення рівня трудового потенціалу.</p> <p>Створення сприятливих умов для розселення.</p> <p>Забезпечення здорових медико-гігієнічних умов життя і праці населення.</p> <p>Підвищення якості фізичного й людського потенціалу, оскільки рівень кваліфікації персоналу вищий, ніж у середньому по державі.</p> <p>Формування більш сприятливої демографічної структури населення.</p> <p>Розбудова інфраструктури соціальної сфери та забезпечення нової якості життя населення.</p> <p>Забезпечення інклюзивного розвитку міст, який дає змогу відчути його результати кожному члену суспільства, охоплюючи всі сфери його життя.</p>

Джерело: сформовано авторами на основі [8, 9].

Територіально агломерації в Україні розміщені нерівномірно. Найбільша їх кількість розташована у східній частині України, де рівень урбанізації найвищий. Особливістю формування агломераційних утворень у промисловості України є те, що їх створювали біля джерел сировинних ресурсів як базу індустрії СРСР. Після розпаду СРСР Україна стикнулась з проблемами великих агломерацій з надлишковими потужностями та застарілими технологіями й відсутністю повноцінних ринків збуту продукції. Інституційні перетворення останнього десятиліття мало змінили у змісті економічних відносин, посиливши спеціалізацію, що робить агломерації вразливими до коливань торговельної кон'юнктури.

У проєкті закону України «Про міські агломерації» [8] визначено, що формування міської агломерації здійснюється з дотриманням таких умов: 1) мінімальна кількість суб'єктів формування міської агломерації, крім центру агломерації, повинна бути не менше трьох територіальних громад; 2) загальна кількість населення територіальних громад, що бере участь у формуванні міської агломерації, не може бути меншою за 100 тис. осіб; 3) міська агломерація повинна бути розташована в межах території однієї області; 4) територія міської агломерації має бути нерозривною, межі міської агломерації визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що сформували міську агломерацію.

В Україні відбувається формування агломерацій різного типу: моноцентричні на основі великих міст (Києва, Харкова, Одеси) та поліцентричні (у Донецькій і Луганській областях). Різними є їхні форми (радіально-кільцеві, лінійні, вузлові тощо), що певною мірою зумовлюється природними умовами. Це особливо чітко проявилось у приморських, прирічкових, передгірських районах та регіонах з корисними копалинами. Водночас усі регіональні центри країни мають тією чи іншою мірою сформовані міські агломерації.

Зростання агломерацій у деяких регіонах зумовило їх наближення, зрощення та формування конурбацій. За результатами моделювання можна виділити перспективне формування таких конурбацій: Донецько-Луганської (нині налічує 12 агломерацій), Придніпровської (Дніпропетровсько-Запорізька, Нікополь-Марганецька, а згодом Криворізька агломерації), Прикарпатської, Луцько-Волинської, Херсонсько-Миколаївської, Кримської (південне та західне узбережжя). Подальше зростання отримують також моноцентричні агломерації, сформовані навколо великих міст: Києва, Харкова, Одеси, Львова та інших обласних центрів [6].

На території України науковці виділяють 49 агломерацій з різною чисельністю населення і розмірами території. У них проживає приблизно 71% населення України (без урахування тимчасово окупованих територій), і вони займають 37% території України [8]. За чисельністю населення можна виділити сім великих агломерацій, у кожній з яких нараховується понад мільйон жителів; 13 середніх агломерацій, де чисельність населення становить від 500 тис. до 1 млн; 13 слабозрозвинутих агломерацій з чисельністю населення від 300 тис. до 500 тис. жителів і 16 зародкових агломерацій з чисельністю населення від 100 тис. до 300 тис.

Попри всі позитивні наслідки від створення агломерацій для економічного розвитку країни, їх формування в Україні пов'язане з певними труднощами. Так, в українському законодавстві відсутнє чітке визначення поняття «агломерація» та чіткі критерії встановлення меж агломерацій. У результаті відбувається стихійне розростання територій міських агломерацій. Відсутність узгодженого механізму виділення земельних ділянок перешкоджає подальшому промислового розвитку агломерації, будівництву транспортних магістралей і розвитку інших об'єктів інфраструктури. Через відсутність налагодженої системи регулювання соціально-економічного розвитку агломерацій відбувається неузгодженість планування розвитку міста і приміської зони. Вирішення цих проблем вимагає створення адекватної нормативно-правової бази для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку агломерацій; доцільне законодавче закріплення поняття «міська агломерація» та принципів її створення і функціонування. Необхідне також створення планів стратегічного розвитку агломерацій і затвердження їх на рівні обласних, міських і районних рад і територіальних громад. Низка агломерацій України вже сформувала та затвердила плани стратегічного розвитку, зокрема Центрально-Волинська, Одеська та ін. [5].

В Україні запроваджується реформа, спрямована на децентралізацію владних повноважень, що призведе до зміни адміністративно-територіального устрою держави і сприятиме місцевій владі брати активну участь у прийнятті рішень на регіональному рівні. Стратегії забезпечення сталого розвитку агломерацій сприятимуть раціональному використанню та відтворенню соціально-еколого-економічних ресурсів, забезпеченню природно-техногенної й екологічної безпеки, підвищенню рівня логістизації розвитку агломерацій. Система інституціональної інфраструктури міських агломерацій відсутня, що є однією з причин, що стримують їх розвиток. Розвиток інституціонального забезпечення міських агломерацій має здійснюватися за трьома основними напрямками: розвиток законодавства; розвиток інституціонального середовища для розроблення і реалізації розвитку міських агломерацій; розвиток управління й організації міських агломерацій, механізму управління формуванням і реалізації.

1.3. Європейський досвід розвитку громад в агломераційній системі управління

Європейський досвід розвитку громад в агломераційній системі управління може бути цікавим для аналізу через те, що багато країн Європи мають довгу історію розвитку міських агломерацій та ефективні моделі управління ними. Ось деякі важливі моменти цього досвіду:

1. Децентралізація та демократія. Багато країн у Європі активно працює над децентралізацією влади та забезпеченням більшого рівня демократії на місцевому рівні. Це дозволяє громадам у складі агломераційних систем бути більш самостійними у вирішенні своїх потреб і розвитку.

2. Інтеграція та співпраця. Управління агломераціями часто базується на принципах інтеграції та співпраці між різними муніципалітетами, що складають агломерацію. Це може включати спільне планування розвитку, об'єднання послуг, спільне використання інфраструктури та інші форми співпраці.

3. Фінансування та ресурси. Важливим моментом ефективного управління агломераціями є достатні фінансові ресурси для забезпечення розвитку та функціонування інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та інших послуг для мешканців.

4. Сталість та управління землею. Управління землею в агломераціях є складним завданням через обмежену доступну територію та необхідність збалансування між розвитком і збереженням природних ресурсів і середовища.

5. Інновації та розвиток. Багато європейських агломерацій активно працює над стимулюванням інновацій і розвитку нових технологій у сферах економіки, транспорту, енергетики та інших галузей, що дозволяє підтримувати конкурентоспроможність і стабільність [3].

Загалом європейський досвід розвитку громад в агломераційній системі управління відзначається багатством практичних прикладів і стратегій, які можуть бути корисними для інших країн у вирішенні сучасних міських викликів і завдань.

У США агломерації утворюють адміністративні округи (графства), аналогічні адміністративним районам. Основою розвитку агломерації, як правило, є місто з чисельністю населення понад 10 тис. осіб. Округ (графство), в якому розташоване місто, називається центральним. До Центрального округу (графства) можуть бути приєднані довколишні, якщо вони відповідають хоча б одному критерію: понад 25% їх жителів працює в Центральному окрузі (графстві) або понад 25% місцевих робочих місць займають жителі центрального графства.

Як правило, агломерація може складатися з одного або кількох округів (графств), кількість яких може збільшуватися відповідно до розподілу і чисельності робочої сили. Так, 1960 р. агломерація Атланти (штат Джорджія) складалася з чотирьох графств, зараз в агломерацію Атланти входить 140 муніципальних утворень з 28 округів штату Джорджія. Це агломерація, яка найшвидше зростає у США.

Відзначимо, що зараз у США все більшого значення набуває поділ населення на «метрополітенське» і «неметрополітенське», а не на «міське» і «сільське». Якщо в центральному місті агломерації США проживає понад 50 тис. жителів, її називають метрополітенським ареалом, якщо менше – мікрополітенським.

Водночас поділ на сільську територію і місто, що тривалий час було частиною американської дійсності, поступово зникає. Поширюється поняття «сільсько-міський континуум», тобто взаємопроникнення робочих місць, місць розселення, способу життя, цінностей міських і сільських жителів.

У Великобританії під час реформи адміністративно-територіального поділу 1974 р., що поклала початок формуванню міських агломерацій, було виділено шість метрополітенських графств (агломерацій). Британський метод присвоєння територіям статусу агломерації заснований на визначенні загального числа населення в центральній і приміській зоні, яке загалом має становити понад 70 тис. осіб. Водночас у центральній частині має бути не менше 5 робочих місць на акр (0,4 га) або 15% від усього населення агломерації має працювати в центральній частині міста [4].

Найбільшою агломерацією Великобританії є Лондонська, що фактично сформувалася в середині XIX ст. У Великому Лондоні існувало 33 метрополітенські графства. У 40-70-ті роки XX ст. у країні проводили розвантаження великих агломерацій, здійснювали виведення великих промислових підприємств за межі міських агломерацій, обмежували будівництво нових підприємств.

У Китайській Народній Республіці (КНР) реалізується кілька стратегій територіальної організації урбанізованих територій: створюються мегалополіси (Цзінь-Цзінь-Цзі у дельті річки Чжуцзян), Економічний пояс річки Янцзи та ін., розвиваються найбільші міста КНР (Шанхай, Гуанчжоу, Пекін та ін.).

Китайський досвід управління агломераціями заснований на поширенні промислового розвитку на території, прилеглій до агломерації, розвитку транспортної логістики та будівництві високошвидкісних магістралей, формуванні нових зон зростання агломерацій, парків високих технологій і зон вільної торгівлі. У Китаї для стимулювання розвитку мегалополісів і агломерацій влада використовує комплекс спеціальних заходів: стимулювання галузей з високим науково-дослідним потенціалом, перерозподіл коштів у роздрібну торгівлю, готельний і фінансовий сектор. Перспективні компанії отримують можливість безперешкодно здійснювати репатріацію прибутку, а також безмитно ввозити в країну будівельні матеріали, напівфабрикати, транспортні засоби та оргтехніку [7].

Характерною особливістю функціонування міських агломерацій Китаю стало значне збільшення концентрації населення в агломераціях, що, своєю чергою, призводить до виникнення зворотних процесів: це позначається на погіршенні умов і якості життя населення, але водночас сприяє позитивному розвитку економічного середовища (зміцнення комунікацій, розширення інфраструктури, створення і розвиток підприємств) [7].

Показовим прикладом організації міжмуніципального співробітництва в агломераціях, на наш погляд, є досвід Франції. Найбільші міські агломерації Франції-Паризька, Ліонська і Марсельська. Поява і розвиток міських агломерацій регламентовано законами Франції 1983, 1989, 1999 років, у яких визначена термінологія агломераційних процесів і затверджені механізми міжмуніципальної взаємодії.

Законодавство регулює поняття «спільнота комун», «спільнота агломерацій», «урбаністичне співтовариство», а також визначають порядок створення публічно-правових структур міжмуніципального співробітництва з власним податковим режимом і міжкомунальних синдикатів [2].

Відповідно до закону, прийнятого 1999 р., мінімальний розмір «спільноти агломерацій» був встановлений в 50 тис. осіб, а об'єднує комуні «урбаністичного співтовариства» – у 500 тис. осіб.

Французьке законодавство вважає, що встановлення меж урбанізації здійснюється префектом Департаменту за погодженням з відповідними районними, генеральними та муніципальними радами. Підставою для дій префекта є рішення «надкомунального» органу – «спільноти агломерації» або «синдикату агломерації» (за прийняте рішення повинні проголосувати 2/3 муніципальних рад, що представляють 3/4 населення агломерації). Статус «спільнот» і «синдикатів» є тимчасовим і визначається завданням перебудови території. Після затвердження нових меж агломерації здійснюється повернення до комунального статусу шляхом злиття комун у межах урбанізованої території [2].

Відповідно до законодавства, у межах міжмуніципального співробітництва у Франції надається державна фінансова підтримка метрополітенським ареалам для реалізації комплексних заходів регіонального розвитку на територіях, де вони розташовані.

За аналогією з іншими країнами, у Франції в ролі пріоритету регіональної політики була зроблена спроба розвантаження Паризької міської агломерації шляхом створення нових периферійних поселень, стримування зростання і розширення промислового виробництва шляхом його перенесення за межу міста, забезпечення соціальної інфраструктури. «Нові» міські агломерації характерні для невеликих муніципальних утворень (60-100 тис. осіб) і утворюють регіони інтенсивного розвитку.

Вжиті заходи дозволили перерозподілити населення між центром і околицею Паризької агломерації. В 2008 р. уряд Франції затвердив проєкт модернізації «Великого Парижа» до 2030 р., спрямований на створення поліцентричного типу міської агломерації. Наразі триває робота з реконструкції центральної частини Парижа, розвитку та інтеграція «полісів розселення» в приміській

зони, реорганізації транспортної інфраструктури, вирішення екологічних проблем. У результаті агломерація покликана об'єднати багаті і бідні райони, створити додаткові робочі місця [9].

Аналіз зарубіжного досвіду формування, розвитку та управління міськими агломераціями дає можливість зробити найбільш важливі для нашого дослідження висновки.

Здебільшого міські агломерації у світі включають у себе муніципальні утворення, які розрізняються за розміром і ступенем самостійності, адміністративно-територіальні межі яких не збігаються з межами агломерації.

З винятків можна виділити Шанхай (КНР), де влада мерії міста і міському Компартії Китаю поширюється на все майже 25-мільйонне місто, а також прилеглу сільську місцевість.

Як правило, у великих світових агломераціях, таких як Лондон, Париж, Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Стамбул, Джакарта, Мумбаї, створені надмуніципальні органи управління (асоціації/агентства/ради), у які входять представники компаній, місцевої влади та громадських організацій. Основною метою створення таких органів управління є вирішення загальних завдань: довгострокове планування, транспорт і комунікації, туризм, екологія і ринок робочої сили. Дослідження світового досвіду розвитку агломерацій показало, що у створенні єдиного органу управління агломерацією не завжди є необхідність, оскільки муніципалітети загалом мають здатність зберігати самостійність, координуючи спільну роботу у сфері міського планування, розвитку інфраструктури та інших сферах, важливих для розвитку агломерації [4].

Водночас неконтрольований і некерований розвиток агломерацій може спровокувати кризові ситуації, внаслідок чого можливі деградація навколишнього середовища, неузгодженість дій та інші негативні результати, які можуть призвести до нівелювання очікуваного позитивного впливу. Це пов'язано з тим, що структури, які беруть участь у створенні або зміні окремих елементів агломерації (підприємств, доріг, тваринницьких комплексів і та ін.), за відсутності координації не отримують адекватного уявлення про жодну з дій інших учасників або наслідки внесених ними змін у господарстві, природі, у розселенні території загалом.

Варто зазначити, що в агломерації, як і в місті, діють закони самоорганізації, але не треба очікувати, що агломерація може жити в автоматичному режимі регулювання, заснованому на цих законах.

Для ефективної агломерації необхідна концепція агломерації, яка ляже в основу Плану управління природними ресурсами і збалансованого розвитку всіх компонентів агломерації в прийнятних для довкілля межах. Аргументована концепція повинна стати найважливішою умовою успішного використання потенціалу агломерації [5].

Звідси випливає висновок, що проблема управління розвитком агломерації стає визначальною у вирішенні завдань ефективного міського агломерування. У більшості економічно розвинених держав світу регулювання діяльності агломерацій здійснюється в межах державного управління з урахуванням теорій «динамічного розвитку», «поляризованого розвитку», «полюсів зростання» і т. ін.

Як показав аналіз зарубіжного досвіду з управління великими агломераціями, управлінські дії насамперед припускають: виведення великої індустрії за межі агломерації, збільшення частки сфери послуг у центрі агломерації, посилення відцентрових процесів розширення міських територій, подолання пов'язаних з ними соціально-економічних та екологічних проблем.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Агломераційні чинники грають важливу роль у формуванні інвестиційної привабливості громад. Розвиток інфраструктури, створення інноваційних кластерів і підтримка бізнесу є важливими стратегіями для стимулювання інвестиційного потенціалу агломераційних територій.

Хочемо відзначити, що формування міських агломерацій – є довгостроковим, спірним і складним процесом. Завдяки агломераціям як факторам економічного розвитку регіону територіальний устрій стає більш раціональним, який концентрується на багатьох видах господарювання в найбільш адаптованих для їх функціонування ареалах. Показники рівня розвиненості міських агломерацій дозволяють більш усвідомлено визначати стратегії їх розвитку.

Література

1. Богачов С. Управління розвитком міських агломерацій в Україні: економіко-правові проблеми. *Схід*. 2015. № 5. С. 14-17.
2. Верланов Ю.Ю., Верланов О.Ю. Агломерації в Україні та економічне зростання. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Економіка»*. 2010. Том 133. Випуск 20. С. 116-124.
3. Гудзь П.В. Розвиток міських агломерацій: зарубіжний досвід для України. *Управління розвитком великих міст та агломерацій: економіка-правовий аспект: матеріали Міжнародної науково-практичного семінару*, (м. Київ, 21 жовтня 2016 р.) Київ, 2016. 126 с.
4. Дронова О.Л., Лис Я.С. Управління міськими агломераціями: європейський досвід для реформ в Україні. *Український географічний журнал*. 2016. № 1. С. 47-53.
5. Ізаров О.М., Ізарова І.О. Міські агломерації: пропозиції законодавчої ініціативи. *Вісник Одеської державної академії будівництва та архітектури*. 2017. Випуск 66. С. 8-14.
6. Міські агломерації України. URL: <http://nature-evaluation.com.ua/?q=node/2>.
7. Осипов В.М., Кукош М.С. Конкуренентоспроможність міських агломерацій: світові тренди та перспективи формування в Україні. *Економічні інновації*. 2014. Випуск 57. С. 283-296.

-
8. Олексюк Г.В., Попадинець Н.М., Лисяк Н.М. Концептуальна фінансово-економічна модель урбанізованих систем. *Економіка та право*. 2020. № 2. С. 84-95. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.02.084>.
 9. Про міські агломерації: проект закону України № 6743 від 17 липня 2017 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH57B00A.html.
 10. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів. Київ. 2012. URL: http://2.auc.org.ua/sites/all/sites/default/files/files/Subregional_Structures_Development_2012.pdf.

References

1. Bohachov, S. (2015). «Managing the development of urban agglomerations in Ukraine: economic and legal problems». *Skhid*. № 5. pp. 14-17.
2. Verlanov, Yu.Yu., Verlanov, O.Yu. (2010). «Agglomerations in Ukraine and economic growth». *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylians'ka akademiia»*. Seriia «*Ekonomika*». Vol. 133. Issue 20. pp. 116-124.
3. Hudz', P.V. (2016). «Development of urban agglomerations: foreign experience for Ukraine». *Upravlinnia rozvytkom velykykh mist ta ahlomeratsij: ekonomika-pravovyy aspekt*. [Rozvytok mis'kykh ahlomeratsij: zarubizhnyj dosvid dlia Ukrainy]. *Proceeding of the Materials of the Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoho seminaru*, Kyiv. Ukraine.
4. Dronova, O.L., Lys, Ya.S. (2016). «Management of urban agglomerations: European experience for reforms in Ukraine». *Ukrains'kyj heohrafichnyj zhurnal*. № 1. pp. 47-53.
5. Izarov, O.M., Izarova, I.O. (2017). «Urban agglomerations: legislative initiative proposals». *Visnyk Odes'koi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury*. Issue 66. pp. 8-14.
6. Mis'ki ahlomeratsii Ukrainy. [Urban agglomerations of Ukraine]. Available at: <http://nature-evaluation.com.ua/?q=node/2>.
7. Osypov, V.M., Kukosh, M.S. (2014). «Competitiveness of urban agglomerations: world trends and prospects of formation in Ukraine». *Ekonomichni innovatsii*. Issue 57. pp. 283-296.
8. Oleksiuk, H.V., Popadynets', N.M., Lysiak, N.M. (2020). «Conceptual financial and economic model of urbanized systems». *Ekonomika ta pravo*. № 2. pp. 84-95. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.02.084>.
9. Pro mis'ki ahlomeratsii: proekt zakonu Ukrainy. (2017). [On urban agglomerations: draft law of Ukraine]. № 6743 dated July 17. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH57B00A.html.
10. Terytorial'nyj rozvytok v Ukraini: rozvytok ahlomeratsij ta subrehioniv. (2012). [Territorial development in Ukraine: development of agglomerations and subregions]. Kyiv. Ukraine. Available at: http://2.auc.org.ua/sites/all/sites/default/files/files/Subregional_Structures_Development_2012.pdf.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2024 р.